

**‘ZEER APART.
EEN BEOORDELING VAN
10 JAAR CITAATRECHT ’**

AMI 1995

'Zeer apart': een beoordeling van 10 jaar citaatrecht

Het is nu 10 jaar geleden dat de huidige tekst van art. 15a Auteurswet (Aw) op 1 augustus 1985 van kracht werd.¹ De toenmalige wetwijziging hield mede verband met de wens² van de wetgever om de regeling van het citaatrecht in de Auteurswet in overeenstemming te brengen met de terzelfder tijd goedgekeurde tekst van de Akte van Parijs (1971) van de Berner Conventie. Art. 15a is echter geen technisch onberispelijke uitwerking van dit verlangen. Het nieuwe art. 15a werd een bepaling die, mede door het handhaven van sommige elementen uit de oude citaatbepalingen, af en toe haaks staat op het citaatartikel (art. 10) van de Berner Conventie.³ De rechtspraak die is ontstaan naar aanleiding van het nieuwe citaatrecht heeft zich niet steeds kunnen onttrekken aan de verwarring die de weinig doordachte redactie van het nieuwe artikel veroorzaakte. Het redactioneel en inhoudelijk kwetsbare artikel heeft rechters en rechtsgeleerden er bovendien soms toe verleid om 'politieke' keuzes te maken bij de interpretatie van het artikel. Politieke keuzes die soms lijnrecht ingaan tegen de bedoeling van de wetgever.

Dit artikel vormt een poging om het citaatrecht systematisch te doorgronden, zodat de 'afzwaaiers' in de gedachtvorming kunnen worden gesignaleerd en er mogelijk een bruikbaar stramien ontstaat voor het interpreteren en toepassen van het citaatrecht op de juridische werkvloer.

I. Het citaatbegrip

Voordat wij toekomen aan de concrete tekst en toepassing van het wetsartikel is het noodzakelijk om een goede notie te krijgen van de betekenis van het auteursrechtelijke begrip 'citeren'. Het citaatbegrip komt er in de wetsgeschiedenis⁴ nogal bekaaid af. De wetgever heeft nagelaten om een expliciete definitie⁵ te formuleren, of om in te gaan op de grondslagen van het citaatrecht. Door het ontbreken van een definitie verkeerden bij de parlementaire behandeling⁶ verschillende kamerleden in onzekerheid over de betekenis van het citaatbegrip. Die onzekerheid werd versterkt omdat, nu het wetsontwerp ook citaten van gehele werken mogelijk zou maken, het juridische citaatbegrip kennelijk niet meer spoorde met de betekenis van de term 'citeren' in het normale spraakgebruik.⁷ De minister (Korthals Altes) reageerde op de vragen en op de verwarring in de Kamer niet met het geven van een definitie, maar beperkte zich tot de gerichte beantwoording van de vraag of een bepaalde aanhaling onder het citaatrecht viel of niet.

De constitutieve vereisten (wel of niet een citaat)

De betekenis van 'citeren' is neutraal. Het betreft slechts een technisch procédé; een wijze van meningsuiting. Spoor/Verkade⁸ bijvoorbeeld omschrijven het begrip citeren als een species van het genus 'overnemen', waarbij zij

onderscheidend achten dat de aanhaling verband moet houden met de context waarin deze plaats heeft en als het ware wordt geïntegreerd met deze context. Uit deze vereisten van *innerlijk verband*⁹ en *integratie* valt het kenmerk van de *ondergeschiktheid* van het citaat aan haar context af te leiden. Deze ondergeschiktheid kan vervolgens worden ontleed in twee elementen:

1. een inhoudelijk dienende functie van het citaat ten opzichte van de context;
2. een relatief geringe omvang van het citaat ten opzichte van de context.

Wanneer deze vereisten zijn vervuld en aldus het beschreven kenmerk van de ondergeschiktheid is te herkennen, dan is er m.i. sprake van een citaat. Het zijn met andere woorden de constitutieve vereisten waarvan de vervulling bij elke interpretatie van een citaatvraag moeten worden getoetst.

De onontkoombare moeilijkheid van het citaatbegrip is helaas dat het telkens om *relatieve* begrippen gaat; hoe in-

* Mr M.R. de Zwaan is advocaat bij Houthoff te Amsterdam.

1. Wet van 30 mei 1985, Stb. 307 tot aanpassing van de Auteurswet 1912 aan de Akte van Parijs van de Berner Conventie.

2. MvT bij Wetsvoorstel 16740.

3. Zie ook de constatering van de Vereniging voor Auteursrecht (VVA) in het rapport van haar Studiecommissie 'Verdere Herziening Auteurswet' over het Advies van de Adviescommissie voor het Auteursrecht van 30 juni 1975 aan de Minister van Justitie, getiteld 'De Auteurswet en de Parijse herziening van de Auteursrechtconventies'.

4. Quaedvlieg meent zelfs dat de wetgever het wezen van het citaatrecht miskent: 'De parodiërende nabootsing als een bijzondere vorm van geoorloofd citaat', RMTh 6 (1987), 286.

5. De MvT spreekt slechts van 'het inlassen van stukken van werken van andere auteurs in het eigen werk van hem die de inlassing verricht en zulks dan in diër voege dat die stukken feitelijk een deel van dat nieuwe werk gaan uitmaken'.

6. *Parlementaire Geschiedenis van de Auteurswet 1912*, aantekeningen bij art. 15a.

7. De Studiecommissie van de VVA drong in haar verslag d.d. 29 oktober 1981 terecht aan op eeri verduidelijking van het standpunt van de minister. Van Dale Groot woordenboek der Nederlandse taal, 11e druk, 1984 spreekt van '1. (een schrijver, zijn werk, een gezegde, iemands woorden) aanhalen, gewag maken van'.

8. Spoor/Verkade, *Auteursrecht*, 2e druk 1993, nr 148, blz. 206.

9. Vgl. ook S. Gerbrandy, *Kort commentaar op de Auteurswet 1912* (1988), blz. 223 die de 'Innere Beziehung' (BGH 3 april 1968, GRUR 1968, 607) aanvoert ter illustratie van het vereiste dat het citaat deel van het nieuwe werk moet gaan uitmaken en niet nevensgeschikt of zelfs gelijkwaardig mag zijn aan de tekst waarin zij voorkomt.

nig¹⁰ moet het innerlijk verband zijn, hoe relatief gering de omvang, hoe dienend de functie, etc. Die relativiteit moet evenwel geen aanleiding zijn om te spreken van een al dan niet *toelaatbaar* citaat. Heeft men zijn plaats op de glijdende schaal bepaald, dan moet ferm worden geoordeeld of er wel of geen citaat is. Deze benadering is technisch en dogmatisch zuiver en voorkomt verwarring. Ter verduidelijking een voorbeeld. Het kunst-leerboek voor brugklassers 'Zienderogen Kunst'¹¹ was aldus vormgegeven dat van twee opengeslagen pagina's de linkerpagina geheel en de rechterpagina voor de helft gevuld was met reproducties, tekeningen of foto's. De rest van de rechterpagina was gevuld met tekst. De tekst verwees naar de afbeeldingen en onderwees en oefende de kinderen in het herkennen van kleurgebruik, perspectief, vlakverdeling, etc. Hoewel men innerlijk verband en integratie tussen tekst en afbeeldingen kan herkennen, schort het aan de ondergeschiktheid die in deze begrippen besloten ligt. Zowel de relatief geringe omvang als de inhoudelijk dienende functie ontbreken, de afbeeldingen hebben een *zelfstandige* functie. Het is in zo'n geval niet juist om te spreken van een *ongeoorloofd* citaat, maar men moet vaststellen dat er van een citaat in het geheel geen sprake is. In dit geval lijkt het bijvoorbeeld te gaan om een verzamelwerk, of een samengesteld werk.¹²

Het ongeoorloofde citaat

Uit het voorgaande volgt niet dat de kwalificatie geoorloofd of ongeoorloofd citaat onbruikbaar is. Integendeel, maar van een al dan niet geoorloofd citaat moet men eerst spreken nadat de vraag naar de vervulling van de constitutieve vereisten positief is beantwoord. Vervolgens kan men spreken van een *ongeoorloofd* citaat wanneer de context beperking (zie hierna) wordt overschreden of wanneer een van de andere randvoorwaarden (in art. 15a vanaf lid 1 sub 1°) niet vervuld is. Het hanteren van dit onderscheid tussen wel/geen citaat en wel/niet toelaatbaar citaat bij het toetsen van de constitutieve criteria, respectievelijk de vervulling van de randvoorwaarden is niet slechts om dogmatische redenen van belang, maar is ook noodzakelijk om verwarring te vermijden. Die verwarring dreigt omdat de vervulling van sommige randvoorwaarden mede van toepassing lijkt te zijn op de beantwoording van de vraag of er überhaupt sprake is van een citaat. Een dergelijke verwarring bevordert een adequate interpretatie van de feiten uiteraard niet. Een voorbeeld maakt dit duidelijk. Art. 15a lid 1 sub 2° vereist ondermeer dat 'aantal en omvang der geciteerde gedeelten door het te bereiken doel zijn gerechtvaardigd'. Dit betekent simpelweg dat het citaat proportioneel moet zijn: wanneer men meer uit een werk citeert dan nodig is, dan maakt men ongeoorloofd gebruik van andermans werk. Een te grote *relatieve* omvang van een citaat leidt echter niet slechts tot disproportionaliteit, maar kan ook de functie van de aanhaling veranderen. Dit gebeurde bijvoorbeeld bij de publicatie van een uitvergroting van één van de vier coverfoto's van een boek (Third World Guide 1989/1990), opvallend geplaatst boven een recensie in het NRC.¹³ Qua innerlijk verband had deze foto een citaat kunnen zijn, maar door de relatieve omvang (en in casu ook door de lay out) werd de foto in plaats van een illustratie, een blikvanger. De aanhaling verloor met andere woorden door zijn omvang zijn inhoudelijk dienende functie en was daarom geen citaat meer. Aldus blijkt de ogenschijnlijke verwevenheid van de vragen naar (i) de inhoudelijk dienende functie, (ii) de relatief geringe omvang ten opzichte van de context en (iii) de

adequate (niet te grote) omvang ten behoeve van het te bereiken doel (de proportionaliteit).

Aangezien een disproportionele aanhaling zoals bij de NRC-foto echter niet per definitie leidt tot de vaststelling dat er geen citaat is, is het onderscheid tussen enerzijds de constitutieve vereisten en anderzijds de randvoorwaarden wel degelijk van belang. Een tweede voorbeeld maakt dit duidelijk. In een lang juridisch betoog wordt ter onderbouwing van een bepaalde stelling een passage uit een juridisch handboek aangehaald. De aanhaling beperkt zich niet tot de relevante overweging van de auteur (een enkele zin), maar bestrijkt een halve pagina. Alle constitutieve vereisten voor het citaat zijn vervuld, maar de lengte van het citaat wordt niet gerechtvaardigd door het te bereiken doel. Een dergelijk citaat is disproportioneel en derhalve niet geoorloofd, maar het is wel een citaat!

a) Inhoudelijk dienende functie

Uit het arrest Damave/Trouw¹⁴ blijkt dat de Hoge Raad het bovenomschreven onderscheid niet hanteert. Het arrest is echter in de eerste plaats interessant omdat de Hoge Raad zich concreet uitsprekt over de inhoudelijk dienende functie die het citaat heeft te vervullen. De Hoge Raad is daarbij m.i. onnodig voorzichtig door het casuïstisch karakter van zijn uitspraak te benadrukken. De door hem geformuleerde maatstaf kan op iedere citaatvorm worden toegepast. De (m.i. abusievelijk) door de Hoge Raad gevolgde systematiek blijkt uit het feit dat hij zijn uitspraak over de functie van het citaat (een constitutief vereiste) doet bij de beantwoording van de vraag naar de vervulling van een randvoorwaarde (art. 15a lid 1 sub 2°).

De feiten lagen als volgt. Trouw publiceerde op 30 april 1986 een bespreking van het boek 'De groeipijnen van Adriaan Mole'. Het besproken boek bevatte 4 (!) illustraties plus een omslag illustratie. Bij de recensie in Trouw was op vrijwel originele grootte opgenomen de illustratie op pagina 91 van het boek onder vermelding van 'illustratie uit 'De groeipijnen van Adriaan Mole' van de hand van Henriëtte Damave'. In de boekbespreking werd één zin gewijd aan de illustraties, te weten: 'met zeer aparte tekeningen van Henriëtte Damave'.

10. Over de vereiste innigheid van het innerlijk verband wordt bijvoorbeeld verschillend gedacht. Vergelijk Gerbrandy, blz. 223, Van Lingen, blz. 112, Spoor/Verkade, blz. 207 en Ktr. Alphen a/d Rijn 16 april 1985 en Rb. 's-Gravenhage 24 december 1986 (Beeldrecht/Kunstbeeld), Informatierecht/AMI 1987/2, 35 en Ktr. Utrecht 23 februari 1989, Informatierecht/AMI 1989/4, 102.

11. Rb. 's-Hertogenbosch 3 juli 1987 (Zienderogen Kunst), Informatierecht/AMI 1989/1, 24, Hof Arnhem 7 september 1988 en HR 22 juni 1990, NJ 1991, 268, nt. Spoor, Informatierecht/AMI 1990/9, 202, nt. Dommering, AA 1991, 672, nt. Cohen Jehoram.

12. Bij een te grote relatieve omvang van de aanhaling zou bijvoorbeeld ook sprake kunnen zijn van een 'bewerking': zie Spoor/Verkade, blz. 207.

13. Ktr. Rotterdam 15 februari 1990 (NRC/Greiner), NJ 1990, 744. De recensie betrof overigens niet slechts het 'geciteerde boek', maar vormde mede de bespreking van een tweede werk (Guide Today), onder de gemeenschappelijke kop 'Kijk op wereld' met daarboven een opvallende afbeelding van de foto.

14. Rb. Amsterdam 22 maart 1984, Hof Amsterdam 6 december 1994, HR 26 juni 1992 (Damave/Trouw), IER 1992/5, 154, nt. Quaevlieg, NJ 1993, 205, nt. Verkade, BIE 1993/1, 20, nt. Steinhauer. Zie over dit arrest: Openoorth, 'Illustratie als citaat', Informatierecht/AMI 1993/3, 43 e.v.

af betrekking tot het citaatbegrip overwoog de Hoge Raad: 'Voor wat betreft het hier aan de orde zijnde geval van een citaat, bestaande in het afdrucken van een illustratie uit het besproken boek bij een boekbespreking in een dagblad of tijdschrift, moet in het licht van de hiervoor (-) weergegeven eisen – die voor toepassing op een dergelijk geval concretisering behoeven – het volgende worden aangenomen. Een dergelijke opneming levert in beginsel een toelaatbaar citaat op, mits de afbeelding samen met de tekst van de bespreking redelijkerwijs kan worden beschouwd als een geheel dat ertoe strekt om aan de lezer een indruk van het betreffende boek te geven.'

De Hoge Raad geeft aldus een concrete en positieve invulling van het citaatbegrip. Voor het innerlijk verband en de integratie die vereist zijn om een 'opneming' als citaat te kwalificeren is immers noodzakelijk dat context en afbeelding redelijkerwijs kunnen worden beschouwd als een geheel (de integratie) dat er toe strekt om aan de lezer een indruk van het betreffende boek te geven (het innerlijk verband).

De inhoudelijk dienende functie moet, met andere woorden, informatief zijn; een indruk van het besprokene overbrengen, het besprokene verduidelijken.

Is hiermee nu iedere andere functie uitgesloten? Nee, integendeel; vastgesteld moet worden dat de aard van de toelaatbare functie neutraal is. De vraag welke functie het citaat mag vervullen wordt namelijk beantwoord door de context waarin men citeert.

Wanneer wij bijvoorbeeld naar de 'wetenschappelijke verhandeling' van 'Zienderogen Kunst' (waar de Hoge Raad naliet om een dergelijk positieve functie te definiëren) kijken en de maatstaf vertalen, zou dit betekenen dat de afbeeldingen samen met de tekst van de wetenschappelijke verhandeling redelijkerwijs als een geheel kunnen worden beschouwd dat ertoe strekt om aan de lezer een begrip van de betreffende verhandeling te geven.

Zo bezien is de maatstaf van de Hoge Raad niet meer casuïstisch, maar kan zij op iedere citaatvraag worden aangelegd. De inhoudelijk dienende functie van het citaat (het tezamen met de context overbrengen van een indruk van het besprokene/aangekondigde etc.) is een onderdeel van de ontleding van het ondergeschikt karakter van een citaat ten opzichte van haar context zoals ik hiervoor heb aangegeven. Het tweede element waaruit deze ondergeschiktheid bestaat, betreft de relatief geringe omvang van het citaat ten opzichte van haar context. Zoals ik hierboven met een voorbeeld heb aangegeven, kan het niet voldoen aan dit vereiste ertoe leiden dat de aanhaling zijn inhoudelijk dienende functie verliest. Wanneer is dit nu het geval?

b) De relatief geringe omvang

De Hoge Raad overwoog: 'De opneming zal evenwel de grenzen van een toelaatbaar citaat te buiten gaan, wanneer op de afbeelding, bijvoorbeeld door de omvang daarvan in vergelijking met de tekst of door de wijze van opmaak van het dagblad of tijdschrift, een zodanige nadruk komt te liggen dat zij in overwegende mate de functie van versiering van dat dagblad of tijdschrift verkrijgt.'

Geen 'versiering' en niet 'in overwegende mate' zijn de criteria die de Hoge Raad in Damave/Trouw ter bepaling van de grens aanreikt. De veranderde functie (versiering) en de markering van het omslagpunt ('in overwegende mate') wijken af van het slechts twee jaar daarvoor door de Hoge

Raad geformuleerde criterium in Zienderogen Kunst¹⁵ ('redelijkerwijs niet als vorm van exploitatie'). Het arrest Zienderogen Kunst komt zo dadelijk bij de bespreking van de 'fair practice' aan de orde. Alhier volsta ik met de constatering dat voor de vaststelling of de constitutieve vereisten van het citaatbegrip zijn vervuld (of er een citaat is) niet de aard van de gewijzigde functie (versiering/exploitatie) van belang is, maar de vaststelling dat de inhoudelijk dienende functie niet (primair) wordt vervuld. Het herkennen van een andere functie helpt hierbij natuurlijk wel. Het in casu herkennen van de overwegend versierende functie kan overigens ook door zijn concreetheid niet als een algemene indicatie voor de functieverandering worden gehanteerd. De versierfunctie zou immers evenzeer kunnen worden vervangen door andere oneigenlijke functies, zoals 'de blikvanger' in *NR/Greiner* of de 'zelfstandige (educatieve) functie' in *Zienderogen Kunst*.

II. ART. 15A AW EN ART. 10 BC

Nu de 'neutrale' betekenis van 'citeren' is ontleed en vastgesteld en het onderscheid tussen een citaat en een toelaatbaar citaat is aangebracht, is het zinvol om de concrete wettekst te beschouwen. Die beschouwing vindt plaats tegen de achtergrond van de Berner Conventie. Voor dit kader is gekozen vanwege de reeds aangehaalde pretentie van de wetgever en omdat juist de verschillen van de Nederlandse Auteurswet met de regeling in de Berner Conventie de karakteristieke kenmerken van de Nederlandse tekst naar voren brengen.

Het voorgestelde art. 15a bevatte (aldus de MvT) in hoofdzaak de elementen van de bestaande artikelen 15a¹⁶, 16, lid 1 onder b en lid 3¹⁷, die nu voor de overzichtelijkheid (en

15. Zie noot 10.

16. Art. 15a Aw (oud): 'Als inbreuk op het auteursrecht worden niet beschouwd korte aanhalingen van in een nieuwsblad of tijdschrift verschenen artikelen, zelfs niet in de vorm van persoverzichten, mits daarbij het nieuwsblad of tijdschrift, waaruit is aangehaald, op duidelijke wijze wordt vermeld, benevens de aanduiding van de maker, indien deze in de bron, waaruit is aangehaald, voorkomt.'

17. Art. 16 lid 1 onder b en lid 3 (oud): 'Als inbreuk op het auteursrecht op een werk van letterkunde, wetenschap of kunst wordt niet beschouwd: (...)

b. het aanhalen van stukken uit reeds eerder openbaar gemaakte geschriften, in de oorspronkelijke taal of vertaald, of muziekwerken, en het opnemen van veelelvoudingen van reeds eerder openbaar gemaakte werken van beeldende kunst in het verband van de tekst van een aankondiging of beoordeling, of van een polemiek of wetenschappelijke verhandeling, mits: 1° aantal en omvang der aldus aangehaalde stukken of opgenomen veelelvoudingen blijven binnen de grenzen van hetgeen naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is;

2° de bepalingen van artikel 25 worden in acht genomen; en 3° de maker, voor zover deze op of in het werk is aangeduid, wordt vermeld.

(...)

Indien verslag wordt uitgebracht van een in het openbaar gehouden mondelinge voordracht, welke niet reeds in druk is verschenen, kunnen daarvan gedeelten worden aangehaald, in de oorspronkelijke taal of vertaald, mits aantal en omvang der aangehaalde gedeelten blijven binnen de grenzen van hetgeen naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is en degene, die de voordracht gehouden heeft, daarbij vermeld wordt; de bepalingen van artikel 25 moeten in acht genomen worden.'

in lijn met art. 10 BC) in één artikel werden samengevoegd. Naast deze nieuwe redactie werd, overeenkomstig de nieuwe tekst van de Berner Conventie de kring van werken waaruit geciteerd mocht worden uitgebreid van 'in een nieuwsblad of tijdschrift verschenen artikelen' tot alle werken en mochten nu ook gehele werken worden overgenomen.

Dit handhaven c.q. transplanteren van elementen uit de oude citaatartikelen in de nieuwe bepaling heeft er waarschijnlijk mede toe geleid dat het citaatartikel, niettegenstaande de bedoeling van de wetgever, af en toe haaks staat op de Berner Conventie. Waarin verschilt art. 15a nu zo duidelijk van het citaatartikel van de Berner Conventie? Gemakshalve las ik hier de Nederlandse tekst van art. 10 BC in: '1. Geoorloofd zijn aanhalingen uit een werk dat reeds op geoorloofde wijze voor het publiek toegankelijk is gemaakt, mits zij verenigbaar zijn met de goede gebruiken en voorzover door het doel gerechtvaardigd, zulks met inbegrip van aanhalingen uit artikelen in nieuwsbladen en tijdschriften in de vorm persoverzichten.

2. (...)

3. Bij de aanhalingen en het gebruik bedoeld in de voorgaande leden moeten duidelijk de bron en de naam van de auteur vermeld worden, indien deze naam in de bron voorkomt.'

Er zijn drie in het oog springende verschillen met de tekst van art. 15a Aw:

1. geen context beperking;
2. 'goede gebruiken' in plaats van 'regels van het maatschappelijk verkeer';
3. geen aparte vermelding van de persoonlijkheidsrechten.

De context beperking

a) De maatschappelijke realiteit en de vrijheid van meningsuiting

De bepaling in art. 15a Aw dat slechts geciteerd mag worden 'in een aankondiging, beoordeling, polemiek of wetenschappelijke verhandeling' is waarschijnlijk het meest controversiële element van de huidige citaatbepaling. Deze context beperking doet dan ook vreemd aan, zowel in het licht van de neutrale betekenis van het citaatbegrip, als ook in het licht van de maatschappelijke realiteit. Op grond van de huidige tekst van het citaatrecht mag men bijvoorbeeld niet citeren in een literair werk, of ruimer in een kunstwerk. Het is voorts (op grond van de wettekst) niet toegestaan om zonder toestemming van de rechthebbende een produkt, verpakking of beeldmerk in een advertentie of reclamebrochure¹⁸ af te beelden en men mag in een verstrooiend radio- of televisieprogramma niet iemands werk aanhalen zonder diens toestemming.

Elke schrijver, kunsthistoricus en ondernemer zou onbegrijpend het hoofd schudden wanneer hij verneemt dat de betreffende citaatvormen volgens de wet niet zijn toegestaan. Toch is de wet duidelijk, temeer daar bij de parlementaire behandeling de discrepantie tussen deze context beperking en de maatschappelijke realiteit terdege onder ogen is gezien.¹⁹ Hoewel de minister door de kamerleden herhaaldelijk op deze discrepantie werd aangesproken, hield hij echter telkens opnieuw (en steeds zonder enige inhoudelijke argumentatie) voet bij stuk. Tenslotte komt in de Nota naar Aanleiding van het Eindverslag de aap uit de mouw. De regering volhardt opnieuw zonder een inhoudelijke argumen-

tatie in haar weigering, maar zij verklaart: 'Na nog eens de mening van de desbetreffende organisaties van belanghebbenden over dit punt gevraagd te hebben zijn wij tot de conclusie gekomen dat de voorwaarde dat geciteerd wordt in een aankondiging, beoordeling, polemiek of wetenschappelijke verhandeling wel gehandhaafd dient te worden. Een algemeen citaatrecht, waardoor bijvoorbeeld collages van werk van anderen samengesteld zouden kunnen worden zonder toestemming van de verschillende auteurs wier werk gebruikt wordt, zou een te verre gaande aantasting van de rechten van de auteurs betekenen. De leden van de fractie van D66 wezen op een praktijk die zou bestaan om citaten in de literatuur, de beeldende kunst en in de muziek al volstrekt aanvaardbaar te beschouwen. Die praktijk zou ook onder de nieuwe tekst kunnen blijven bestaan. Als deze praktijk inderdaad bestaat, heeft deze zich ondanks de bepalingen in de wet ontwikkeld. Een andere overweging is echter of de wetgever zo'n praktijk moet legaliseren en daarmee ook de auteurs die hun rechten wel zouden willen uitoefenen deze mogelijkheid ontnemen. Wij menen dat dat niet moet gebeuren.'

De minister heeft zich klaarblijkelijk niet laten leiden door inhoudelijke argumenten, maar door de opvattingen van de organisaties van belanghebbenden. Aangezien de maatschappelijke praktijk niet spoort met de kennelijke opvatting van de organisaties van belanghebbenden, rijst de vraag of de belangen van dergelijke organisaties wellicht niet steeds parallel lopen met de belangen van degenen die zij vertegenwoordigen. Een belangrijk deel van de buitenwettelijke 'citaat praktijk' bestaat immers uit het aanhalen door auteurs (belanghebbenden) van het werk van andere auteurs (belanghebbenden).

Hoe onbevredigend (het niveau van) de argumentatie van de minister ook was, zij rechtvaardigt niet (maar verklaart slechts) de vrijmoedigheid van sommige auteurs bij de omgang met deze context beperking. Het bontst maakt Quaedvlieg²⁰ het, door te concluderen dat aan de woorden aankondiging, polemiek, beoordeling of wetenschappelijke verhandeling geen zelfstandige betekenis kan worden toegekend. Het gaat, aldus Quaedvlieg, slechts om een enuntiatieve opsomming, verwijzend naar een algemeen principe. In het kader van de vrijheid van de maatschappelijke gedach-
tenuitwisseling en de ontwikkeling van cultuur en wetenschap staat het auteursrecht toe dat uit auteursrechtelijk werk geciteerd wordt, voorzover aantal en omvang der geciteerde gedeelten door het te bereiken doel zijn gerechtvaardigd, aldus Quaedvlieg. Andere auteurs gaan niet zover, maar menen wel dat de vrijheid van meningsuiting een rui-

18. Aldus ook Hof Amsterdam 19 mei 1994, IER 1994/4, 117 (Kruidvat/Dior) dat oordeelde dat de mogelijkheid tot de afbeelding van Dior-producten en -verpakkingen, zoals Dune, Poison, etc. zonder toestemming van de auteurs-rechthebbende in een kerstbrochure van de discount drogisterijketen Het Kruidvat weliswaar niet uitdrukkelijk in de wet was voorzien, maar dat het in overeenstemming met de strekking van het bepaalde in de artikelen 15a en 23 Aw, zoals deze naar huidig maatschappelijk inzicht moeten worden verstaan, om de afbeeldingen in de brochure in beginsel geoorloofd te achten.

19. Zie noot 6.

20. Quaedvlieg t.a.p., blz. 288.

de uitleg van de betreffende context begrippen rechtvaardigt.²¹ Ook in de rechtspraak treft men af en toe een erg soepele houding aan ten opzichte van de betekenis van de context beperking. Zo oordeelde het Hof Amsterdam²² dat in de boekbespreking in Trouw van het boek *De Groeipijnen* van Adriaan Mole ook sprake was van een aankondiging en van een beoordeling van het (geciteerde) werk van Henriëtte Damave. Het Hof baseerde zijn oordeel op een enkele zin ('met zeer aparte tekeningen van Henriëtte Damave') en voor wat betreft de beoordeling zelfs op een enkele weinig-zeggende kwalificatie: 'daarbij is door de kwalificatie 'Zeer apart' ook sprake van een – zij het summiere – beoordeling'. Een dergelijke spanning tussen wet en werkelijkheid leidt tot bezwaren. Die bezwaren zijn rechtsonzekerheid en rechtsongelijkheid. Zo treft men bijvoorbeeld elders in de rechtspraak af en toe een allernuist liberale opvatting aan over de context beperking.²³

b) Berner Conventie

Ook in het licht van de tekst van Berner Conventie valt de context beperking niet goed te begrijpen. Uit de wordingsgeschiedenis van art. 10 BC blijkt dat men in de conventietekst juist geen context beperking wilde. De discussie speelde zich af rond de eventuele beperking van het *doel* waarvoor men mocht citeren. In Ricketson²⁴ lezen wij: 'Main Committee I endorsed the programme proposal to delete any list of specified purposes on the ground that such a list could not hope to be exhaustive'. Nog duidelijker wordt de bewuste afwezigheid van een context beperking door verder terug te gaan in de geschiedenis. Aan de vaststelling bij de conferentie van Stockholm (1967) waren namelijk eerdere pogingen om een citaatartikel in te voeren voorafgegaan. Bij de conferentie van Rome (1928) strandde de eerste poging om een citaatartikel met context beperking in de conventietekst op te nemen: 'analysis or short textual quotations of published literary works for the purposes of criticism, polemical discussions or teaching'. Het opnemen van het citaatartikel sneuvelde ondermeer omdat de onderhandelingsdelegaties geen overeenstemming konden bereiken over deze context beperking.²⁵ Bij de conferentie van Brussel (1948) redde vervolgens een voorstel tot invoering van een citaatrecht het wel. Een context beperking ontbrak echter: 'It was to be permissible in all countries of the union to make short quotations from newspaper articles and periodicals, as well as to include them in press summaries', aldus Ricketson.

Met betrekking tot de huidige tekst van art. 10 BC, signaleert Ricketson²⁶ dat, hoewel geen opsomming is gegeven van toelaatbare doelen, hieronder blijkt de voorbereiden-de documenten en de discussie tijdens de conferentie, stellig moeten worden begrepen de citaten voor wetenschappelijke, kritiserende informatieve, educatieve doeleinden. Voorts noemt hij citaten in historische en andere wetenschappelijke geschriften ter illustratie of bewijs voor een bepaalde invalshoek. Verder werd aldus Ricketson in het comité of experts verwezen naar citaten voor juridische, politieke en entertainment doeleinden. Tenslotte kwam heel nadrukkelijk ook het kunstcitaat aan de orde: 'Finally, another instance that was given in both the programme and the discussions in Main Committee I was quotation for 'artistic effect'. This did not only mean the reproduction of 'artistic works' or parts of such works for the purposes of illu-

strating a text or to provide the basis for discussion, as in the case of a book on artistic styles, but also the quotation of works in general for 'artistic effect' as in some modern works of fiction or poetry'.

Ik concludeer dat de context beperking niet strookt met de realiteit (aanvaarde praktijken, vrijheid van meningsuiting), niet met de Berner Conventie en niet voortvloeit uit de 'neutrale' betekenis van het citaatbegrip. Het schrappen van de context beperking acht ik tenslotte een juistere correctie van deze discrepantie dan het al te vrijmoedig interpreteren van de wetsbepaling gelet op haar jeugdige leeftijd en de duidelijke visie van de wetgever.

Regels van het maatschappelijk verkeer en fair practice

a) Geen zelfstandige betekenis

Een tweede markant verschil tussen de tekst van art. 10 BC en art. 15a Aw is dat de Nederlandse tekst zowel inhoudelijk als systematisch niet aansluit bij de goede gebruiken (de fair practice) van art. 10 BC. De wetgever heeft voor verwarring en onduidelijkheid gezorgd door niet de systematiek van art. 10 BC aan te houden (door het handhaven van een context beperking) maar ogenschijnlijk wel het beginsel van de 'fair practice' te volgen. Blijkens de MvT bij wetsvoorstel 16740 beoogde de regering aan te sluiten bij het Berner Conventie beginsel van 'de goede gebruiken' door in art. 15a lid 1 sub 2° te verlangen dat 'het citeren in overeenstemming is met hetgeen naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is'. Dit criterium suggereert een integrale toetsing van het citaat aan de 'maatschappelijke regels', terwijl de concrete redactie van het artikel het criterium echter haar zelfstandige betekenis ontnemt.²⁷ Waar kunnen deze 'regels' immers nog betrekking op hebben, wanneer de wetgever reeds heeft aan-

21. Spoor/Verkade t.a.p., nr 149: 'Onverminderd de eis van een reële context (nr 848), en onverminderd de in nr 150 te behandelen kwantitatieve eisen van art. 15 lid 1 sub 2°, komen de in art. 15a lid 1 aanhef vermelde "context categorieën" o.i., mede in het licht van de door art. 10 EVRM en art. 19 BULO-verdrag vooropgestelde informatievrijheid, voor een ruime uitleg in aanmerking'. en Verkade, *Intellectuele Eigendom, mededinging en informatievrijheid*, oratie Leiden, 1990, blz. 38. Die ruime uitleg leidt vervolgens in concreto tot het hanteren van dermate soepele criteria, dat de betekenis van de context beperking soms vrijwel verdwijnt. Een wetenschappelijke verhandeling is bijvoorbeeld in Spoor/Verkade, blz. 208 'ieder serieus en zakelijk verslag' en bij Gerbrandy, blz. 255 'alles wat serieus bedoeld is'.

22. Zie noot 14.

23. Ik wijs bijvoorbeeld op Pres. Rb. Amsterdam 17 januari 1985 (Zwart op Wit), Auteursrecht/AMR 1985/2, 34; anticiperend op het nieuwe art. 15a: Ktr. Utrecht 23 februari 1989 (Beeldrecht/Utrechts Nieuwsblad), Informatierecht/AMI 1989/4, 102; Rb. Amsterdam 19 januari 1994 (Volkskrant/Beeldrecht), IER 1994/2, 50. Informatierecht/AMI 1994/3, 51 en Hof Amsterdam 19 mei 1994 (Kruidvat/Dior), IER 1994/4, 117.

24. S. Ricketson, *The Berne Convention for the protection of literary and artistic works: 1886-1986*, 1e druk 1987, blz. 492.

25. Ricketson t.a.p., blz. 490.

26. Ricketson t.a.p., blz. 492.

27. Anders Gerbrandy, blz. 225, die de voorwaarde zeer nuttig noemt.

gegeven slechts het citeren in een aankondiging, beoordeling, polemieek of wetenschappelijke verhandeling aanvaardbaar te vinden. De wetgever vermeldde bovendien naast (door het opnemen van het woord 'en') het criterium van de maatschappelijke regels dat aantal en omvang der geciteerde gedeelten door het te bereiken doel moeten zijn gerechtvaardigd. Wanneer de vereisten van het citaatbegrip c.q. de overige voorwaarden van het citaatartikel zijn vervuld, ontgaat mij aldus de zelfstandige betekenis van de maatschappelijke regels.²⁸ Quaadvlieg²⁹ twijfelt zelfs aan het bestaan van deze regels. In de rechtspraak wordt af en toe verwezen naar de maatschappelijke regels, maar wordt nergens onthuld hoe deze regels concreet luiden. Zij worden slechts als algemene (vage) maatstaf bij de beoordeling van de toelaatbaarheid van het citaat gehanteerd.^{30 31}

b) Exploitatabelangen en fair practice (Zienderogen Kunst)
In de Berner Conventie wordt niet gesproken van de regels van het maatschappelijk verkeer, maar wordt de term 'goede gebruiken' (fair practice) gebezigd. Of 'goede gebruiken' in beginsel iets anders zijn dan 'de regels van het maatschappelijk verkeer', of algemener de maatschappelijke opvattingen wil ik in het midden laten. Om systematische redenen kunnen de begrippen 'fair practice' en regels van het maatschappelijk verkeer echter nooit hetzelfde inhouden. Dit komt omdat in de Berner Conventie niet wordt vooruitgelopen op de toelaatbare context van een citaat. De goede gebruiken bepalen zodoende ook 'het doel' waarvoor geciteerd mag worden.³² 'Het doel' is in het systeem van art. 15a immers de context (beperking) waarbinnen geciteerd mag worden. Die context beperking is door de Nederlandse wet al voorgeschreven.

Naast 'length' en 'purpose' brengt Ricketson een derde element onder het begrip 'fair practice', te weten de vraag of het citaat de gerechtvaardigde exploitatiebelangen van de auteur onredelijk aantast. Dit aspect heeft tot veel beroering geleid, toen de Hoge Raad het tot uitgangspunt nam bij zijn beoordeling van de toelaatbaarheid van de citaten in 'Zienderogen Kunst'.³³ De Hoge Raad woog dit aspect echter niet bij zijn onderzoek naar 'de maatschappelijke regels' of bij een toepassing van 'de goede gebruiken', maar bij een plaatsbepaling van het citaatrecht gelet op de strekking van het auteursrecht.

Zienderogen Kunst bestond voor driekwart uit prachtig uitgevoerde reproducties ('het citaat') en voor een kwart uit met deze afbeeldingen verbonden tekst. Het Gerechtshof te Arnhem stelde vast dat er van een citaat ex art. 16 lid 1 sub b Aw (oud) in het geheel geen sprake was. Het Hof oordeelde dat de uit het boek naar voren komende opzet van de auteur om de lezer door 'concrete oefeningen met illustratiemateriaal tot actief bekijken van de geboden illustraties te dwingen, ertoe leidde dat de illustraties onontbeerlijk oefenmateriaal vormden die weliswaar 'een deel van het boek Zienderogen Kunst' zijn geworden, maar daarin een zeer zelfstandige functie vervullen en naast de tekst een zelfstandige plaats innemen'.

De Hoge Raad koos een andere invalshoek en besloot niet in te gaan op de inhoud van het citaatbegrip, maar tot een plaatsbepaling van het citaatrecht. Het citaatrecht waarover de Hoge Raad moest oordelen betrof overigens nog het oude art. 16 lid 1 onder b sub 1° (wet van 27 oktober 1972, Stb. 579).

Van belang is dat destijds tegelijkertijd met de citaatbevoegdheid die het mogelijk maakte om zonder toestemming van de rechthebbende zijn werk aan te halen, de overnamebevoegdheid ten behoeve van het onderwijs werd ingevoerd (art. 16 lid 1 onder a). Evenals voor het citeren, was voor het overnemen van een ander's werk niet de toestemming van de rechthebbende vereist. Anders dan bij het citaatrecht moest de overnemer echter wel een billijke vergoeding betalen aan de maker of aan zijn rechtverkrijgenden (art. 16 lid 1 onder a sub 4° oud). Dit onderscheid (wel of niet gratis) heeft de Hoge Raad klaarblijkelijk geïnspireerd bij het kiezen van zijn invalshoek bij de plaatsbepaling van het citaatrecht. De Hoge Raad overwoog: 'Deze bepaling (het citaatrecht) moet worden uitgelegd in samenhang met de strekking van het auteursrecht om aan de maker van een werk bescherming te bieden ondermeer terzake van de exploitatie daarvan door openbaarmaking of verveelvoudiging, op welke bescherming die bepaling een uitzondering vormt.'

En na te zijn ingegaan op de achtergrond van het overname-recht overweegt de Hoge Raad: 'Tegen deze achtergrond moet worden aangenomen dat het recht om te citeren, zoals dit in de voor dit geding relevante periode was vervat in art. 16 lid 1 aanhef onder b, zijn begrenzing mede hierin vindt dat de opneming in het verband van de tekst niet wezenlijk afbreuk mag doen aan de door het auteursrecht beschermde belangen van de rechthebbende terzake van de hiervoor bedoelde exploitatie van het betreffende werk', om vervol-

28. Gerbrandy denkt hier anders over onder verwijzing naar de opvattingen over het begrip 'fair practice'. De betekenis van fair practice kan echter niet over een kam worden geschoren met 'de maatschappelijke regels' (zie hierna).

29. Noot Quaadvlieg bij Damave/Trouw in IER 1992/5, 157.

30. Zie bijvoorbeeld Pres. Rb. Arnhem 3 april 1987 (Distriof/food), BIE 1991/2, 58: 'zij is hierbij niet verder gegaan dan in overeenstemming met hetgeen naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is' en HR 26 juni 1992 (Damave/Trouw, zie noot 13) waar de Hoge Raad zijn toetsing weliswaar expliciet beperkte tot art. 15a lid 1 sub 2° (en het vereiste van de gewijzigde reproductie), maar met geen woord rept over de maatschappelijke regels. Tenslotte Hof Amsterdam 19 mei 1994 (Kruidvat/Dior), IER 1994/4, 117, waar de interpretatie van art. 15a 'naar huidige maatschappelijk inzicht' er zelfs toe leidt dat een aanhaling buiten de context beperking van art. 15a toch een toelaatbare openbaarmaking en verveelvoudiging wordt geacht.

31. Niet valt uit te sluiten dat de regels van het maatschappelijk verkeer niet waren bedoeld als zelfstandig criterium. In de oude wettekst (art. 16 lid 1 onder b sub 1°) lezen wij immers dat 'aantal en omvang der aldus aangehaalde stukken of opgenomen verveelvoudigingen blijven binnen de grenzen van hetgeen naar de regels van het maatschappelijk verkeer redelijkerwijs geoorloofd is'. Ook in het commentaar van Ricketson (blz. 492) wordt de omvang van het citaat ondergebracht bij de ontleding van het begrip 'fair practice', niettegenstaande het feit dat ook de Berner Conventie beide begrippen naast elkaar noemt.

32. Ricketson t.a.p., blz. 492.

33. Zie noot 11. Zie naast de noten van Spoor resp. Dommering in NJ resp. Informatierecht/AMI, ook de noten van Verkade, Quaadvlieg en Steinhuiser bij Damave/Trouw (zie noot 14), alsmede Cohen Jehoram, Zienderogen Kunst, AA 1991, 672-679 en Oppenoorth, 'Illustratie als citaat', Informatierecht/AMI 1993/3, 43.

is voor dit concrete geval (de reproductie van gehele kunstwerken) deze norm te concretiseren door te stellen: dat het aankomt op de vraag of de reproducties van de kunstwerken een zodanig ondergeschikt onderdeel van die tekst vormen dat de door de opname in die tekst tot stand gebrachte verveelvoudiging *redelijkerwijs niet meer als een vorm van exploitatie van die werken kan worden beschouwd*.

Dit exploitatiecriterium^{34, 35} van de Hoge Raad dat naast lof, overwegend kritiek heeft ge oogst, lijkt aan te sluiten bij het hiervoor geschetste aspect van de 'fair practice'. Het criterium wordt echter niet gedragen door art. 9 lid 2 bc zoals de Hoge Raad aangeeft. De Hoge Raad overweegt in het arrest dat het exploitatiecriterium (op basis van art. 16 Aw oud) ook strookt met de ontwikkeling van het citaatrecht zoals neergelegd in art. 15a Aw. Hij verwijst daarbij voor wat betreft de reproductie van gehele werken van beeldende kunst naar de opmerking in de Memorie van Toelichting dat deze citaatvorm kan worden gebaseerd op art. 9 lid 2 bc. Dat artikel laat verveelvoudigingen toe, mits die verveelvoudiging geen afbreuk doet aan de normale exploitatie van het werk en de wettige belangen van de auteur niet op ongerechtvaardigde wijze schaadt'. Deze verwijzing naar art. 9 lid 2 bc valt echter niet te rijmen met de reikwijdte van art. 10 lid 1 bc zoals deze door Ricketson wordt weergegeven.³⁶ Ricketson merkt bij de interpretatie van art. 10 bij het onderwerp 'length of quotation' letterlijk op: 'No limitation is placed on the amount that may be quoted under article 10(1), although this was a matter of grave concern to several delegations at the Stockholm conference' ... 'In other circumstances quotation of the whole work may be justified, as in the example given by one commentary of a work on the history of 20th century art where *representative pictures* of particular schools of art would be needed by way of illustration'.

Ricketson³⁷ legt overigens wel een verband tussen art. 10 lid 1 en art. 9 lid 2 bc. Dit verband wordt echter niet gelegd omdat 'de reproductie van gehele kunstwerken' niet onder art. 10 zou vallen, maar omdat – zoals hiervoor opgemerkt – tot de 'fair practice' het vermijden van de aantasting van de exploitatiebelangen van de auteur behoort, welk belang als zodanig ook in art. 9 lid 2 is vastgelegd. Ricketson meent dat de onredelijke aantasting van de gerechtvaardigde exploitatiebelangen van de auteur weleens niet onder de goede gebruiken zou kunnen vallen. Ricketson overweegt echter:

However, the criteria referred to in art. 9(2) would appear to be equally applicable in determining whether a particular quotation is fair' ... maar dan komt het: 'on the other hand, these criteria will need to be less expansively applied, as the wording of article 10(1) provides no scope for the imposition of compulsory licences'.

Met andere woorden, juist het feit dat een ongeoorloofd citaat valt onder het verbodsrecht van de auteur en niet wordt vertaald in een vergoedingsplicht leidt in de ogen van Ricketson tot de noodzaak om het element van de 'exploitatie-schadelijkheid' wat terughoudender toe te passen. Aldus is zowel het onderbrengen van een 'reproductie van een geheel werk van beeldende kunst' in art. 9 lid 2 bc onjuist, als het (ook zonder verwijzingsfout) zonder voorbehoud hantieren van het criterium van de 'exploitatie-schadelijkheid', gelijk de Hoge Raad heeft gedaan.

Ik concludeer dat het criterium van de 'regels van het maatschappelijk verkeer' door de redactie van het artikel zelfstandige betekenis mist. De wens van de wetgever om met dit criterium aan te sluiten bij de 'goede gebruiken' van art. 10 lid 1 bc heeft slechts tot een verwarrende en onzuivere interpretatie van het citaatartikel geleid.

De bescherming tegen de ongerechtvaardigde aantasting van de exploitatiebelangen van de auteur heeft de Hoge Raad in Zienderogen Kunst ten onrechte gebaseerd op art. 9 lid 2 bc en niet op de fair practice van art. 10 lid 1 bc. De maatstaf is door de Hoge Raad bovendien te streng gehanteerd.

Persoonlijksheidsrechten

Een laatste opmerkelijk verschil tussen art. 15a Aw en art. 10 bc waarop ik de aandacht wil vestigen, is het vereiste ex art. 15a lid 1 sub 3° tot het respecteren van de persoonlijkheidsrechten en het ontbreken van een dergelijk vereiste in art. 10 bc.³⁸ In lid 3 van art. 10 bc is slechts de verplichting

34. Zie voor kritiek met name Quaevlieg, IER 1992/5, 157 en Verkade NJ 1993, 205 en voor lof, Cohen Jehoram, AA 1991, 676 en Oppenoorth, Informatierecht/AMI 1993/3, 43.

Mijn voornaamste bezwaar is eigenlijk dat, zoals Spoor in zijn noot bij het arrest (NJ 1991, 268) terecht opmerkt, de Hoge Raad miskent dat het citaatrecht een eigen grondslag heeft. In plaats van een onderkenning van deze grondslag en een daarop gebaseerd criterium komt de Hoge Raad in feite met een plaatsbepaling van het citaatrecht die vooral lijkt te zijn ingegeven door de wens om het citaatrecht af te bakenen ten opzichte van de overnamebevoegdheid. Een plaatsbepaling die reeds om systematische redenen geen hout snijdt omdat, zoals Verkade terecht opmerkte, het citaatrecht een beperking vormt van de exploitatierechten van de auteur en deze beperking derhalve naar zijn aard exploitatiehandelingen betreft, anders zou het immers geen beperking van de betreffende rechten zijn.

35. Interessant is nog dat het spoor van het door de Hoge Raad ontwikkelde exploitatiecriterium reeds door de Rb. 's-Hertogenbosch (3 juli 1987, Informatierecht/AMI 1989/1, 24) werd ingeslagen, doch met een tegenovergesteld resultaat. De rechtbank oordeelde dat: 'het boek in afbeeldingen en in tekst samen onderricht geeft in beeldende vorming. Gezien deze functie in de 'beeld-woord-verhandeling', waaruit 'Zienderogen Kunst' in wezen bestaat, mogen de in dat boek geplaatste afbeeldingen van de acht kunstenaars uit eiseresse's repertoire als citaten in de zin van art. 16 lid 1 sub b (oud) der Auteurswet gezien worden. De bij de tekst gebruikte illustraties hebben geen zelfstandige exploitatiefunctie.' Deze overweging was stellig geïnspireerd door Van Lingen (blz. 112): 'Bij twijfel moet naar mijn mening in dergelijke gevallen doorslaggevend zijn, of het opnemen van illustraties een zelfstandige exploitatiefunctie heeft'.

36. Anders Cohen Jehoram t.a.p., blz. 678.

37. Ricketson t.a.p., blz. 492.

38. Ricketson (blz. 500-501) meent dat de persoonlijkheidsrechten, die in art. 6bis BC zijn vastgelegd, niet toepasselijk zijn op het citaatrecht van art. 10 BC. Hij komt tot deze conclusie ondanks een verklaring van het Main Committee I bij de Conferentie van Stockholm (bij welke gelegenheid art. 10 werd vastgesteld) dat men het er in het algemeen over eens was dat art. 6bis ook van toepassing was op de door de Conventie toegestane uitzonderingen, inclusief art. 10. Uit de wordingsgeschiedenis van het artikel zou namelijk blijken dat de conventielanden, op grond van praktische bezwaren, er nimmer in waren geslaagd om het droit d'integrité in het citaatartikel te krijgen. Deze praktische bezwaren kwamen voort uit het inzicht dat het voor een citaat nogal eens nodig is om het aangehaalde werk aan te passen en te wijzigen. Zo sneuvelde een zeer 'streng' voorstel van de Franse delegatie bij de Conferentie van Rome (1928) dat 'any borrowing recognized as lawful (under article 10) should conform entirely to the original text' en ook een Duits compromis luidende dat de citaten 'should conform to the original work in so far as the purpose of the borrowing did not require a modification' haalde het niet (Ricketson, blz. 500).

tot bron- en naamsvermelding opgenomen, die bij ons staat vermeld in art. 15a lid 1 sub 4°.

De Nederlandse wetgever heeft desalniettemin de eis tot naleving van art. 25 in het citaatartikel opgenomen c.q. uit de oude citaatregeling overgenomen. Een verklaring of toelichting wordt hiervoor niet gegeven.

Overigens lijkt de toepasselijkheid van art. 25 Aw op art. 15a³⁹ minder bezwaarlijk dan de pendant van deze verhouding in de Berner Conventie. Art. 25 kent namelijk de mogelijkheid om het verzet tegen een wijziging van het werk af te wijzen, omdat dit verzet niet redelijk is. Dit zou bijvoorbeeld het geval kunnen zijn wanneer de wijziging van het geciteerde werk om 'citaattechnische' redenen verklaarbaar is. Art. 6bis bc (waarin de persoonlijkheidsrechten zijn vastgelegd) kent een dergelijk voorbehoud met betrekking tot de redelijkheid niet.

Het arrest *Simonis/Mary Daly*⁴⁰ is een voorbeeld van de complicatie waartoe het opnemen van de persoonlijkheidsrechten in het citaatartikel aanleiding kan geven. In december 1986 publiceerde kardinaal Simonis in het 'Internationaal Katholiek Tijdschrift *Communio*' een artikel onder de titel 'Enige beschouwingen rond de feministische theologie'. In het artikel waren zonder bron- en naamsvermelding enige citaten opgenomen uit het boek 'Beyond God the Father' van Mary Daly. Haar beroep (tezamen met haar uitgever) op art. 15a jo. art. 25 Aw vanwege het schenden van zowel het droit d'intégrité als het droit de paternité faalde echter.

Het Hof Amsterdam had geoordeeld dat geen 'onredelijke wijziging' c.q. verminking of andere aantasting van het werk van Daly had plaatsgehad. Naast het bescheiden karakter van de publikatie ('enige beschouwingen') nam het Hof hierbij juist in aanmerking dat de kardinaal de citaten zonder bronvermelding had gegeven: 'Leken op het gebied van de feministische theologie zullen de citaten daarom niet licht toeschrijven aan Mary Daly, terwijl kenners van het werk van Mary Daly ook op de hoogte zullen zijn van de context waaruit deze geput zijn'.

De Hoge Raad had geen moeite met deze (positieve) weging van de schending van het ene recht bij de beoordeling van de beweerdte schending van het andere recht: 'Bij zijn oordeel heeft het Hof zonder schending van enige rechtsregel zowel het beperkte kader van het door kardinaal Simonis geschreven artikel als de omstandigheid dat de daarin opgenomen citaten zonder bronvermelding zijn gegeven mede in aanmerking kunnen nemen (...)'. Materieel strandde het beroep op schending van de persoonlijkheidsrechten van mevrouw Daly overigens ook, omdat zij had verzuimd het boek 'Beyond God the Father' over te leggen, zodat het Hof niet bij machte was om de schending te beoordelen.

Slot

De tekst van het huidige art. 15a is niet bevredigend. Zelfs wanneer men een oordeel over de reikwijdte van deze beperking op de exploitatiebevoegdheden van de auteur buiten beschouwing laat, moet men vaststellen dat het artikel niet voldoet. Het bezwaar van de huidige tekst is dat enerzijds ogenschijnlijk aansluiting wordt gezocht bij het regime van art. 10 bc terwijl anderzijds elementen uit de oude wetgeving die niet verenigbaar zijn met deze conventie bepaling, zijn behouden.

De steen des aanstoots blijft de context beperking. Deze afgrenzing van de citaatbevoegdheid is noch op grond van de maatschappelijke realiteit, noch gelet op de vereiste vrijheid van meningsuiting en evenmin op grond van de tekst en geschiedenis van art. 10 bc aanvaardbaar. Daarbij is deze bepaling helemaal niet nodig ter vermindering van eventueel misbruik van het citaatrecht. Een juiste systematische interpretatie van het citaatrecht⁴¹ biedt geen ruimte voor een oneigenlijk citaat; een aanhaling die niet de vereiste inhoudelijk dienende functie vervult. Een dergelijke 'onaanvaardbare aantasting van de gerechtvaardigde belangen van de auteur' is immers geen citaat.

Zodra echter een citaat een citaat is, moet het mogen, en wel in iedere context!

39. Men kan zich terecht afvragen wat de zelfstandige vermelding van art. 25 in art. 15a inhoudt, wanneer men zich er rekenschap van geeft dat art. 15a betrekking heeft op een beperking van de exploitatierechten en niet op de persoonlijkheidsrechten van de auteur. Zulks lijkt mij niet anders m.b.t. de relatie tussen art. 6bis en art. 10 bc. Zie hierover ook Gerbrandy, aant. 8 bij art. 15a jo. aant. 11 bij art. 15: 'het opnemen van artikel 25 is slechts een geheugensteuntje', en de VVA die blijkens het verslag van haar Studiecommissie (zie noot 7) de vermelding slechts een overbodige versiering vond.

40. HR 10 november 1989 (*Simonis/Mary Daly*). NJ 1990, 113.

41. Eventueel aangevuld met het 'veiligheidsventiel' van de fair practice.